

Pokrivčák, Anton

Imagologické reflexie a hľadanie podstaty literárneho diela

Slavica litteraria. 2018, vol. 21, iss. 2, pp. 7-14

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2018-2-1>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138596>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Imagologické reflexie a hľadanie podstaty literárneho diela

Anton Pokrivčák (Trnava)

Abstrakt

Štúdiá sa zamýšľa nad podstatou významu literárneho diela prostredníctvom analýzy imagologického prístupu k štúdiu literatúry. Tento význam možno identifikovať pomocou tzv. intrinzického prístupu, teda využívajúc terminológiu vlastnú literatúre ako takej alebo využitím terminologického aparátu iných vied. Literárna komparatistika mala odjakživa bližšie k mimoliterárnym javom, napríklad situujú literatúru do národného, etnického alebo politického kontextu. V 20. storočí sa od nej oddelila imagológia, ktorej základným cieľom nie je identifikácia estetickéj hodnoty diela, ale mapovanie stereotypov prejavujúcich sa v mentálnych obrazoch svojho a cudzieho prostredníctvom literárneho diskurzu. Analyzujúc niektoré súčasné imagologické práce, autor poukazuje na fakt, že ich základným atribútom je práve odideologizovanie a subverzia takto vytvorených obrazov.

Klíúčové slová

literárna komparatistika; imagológia; mentálny obraz; stereotypy; extrinzický; intrinzický; národné; etnické

Abstract

Imagological Reflections and the Search for the Essence of the Literary Work

The study is a reflection on the essence of the meaning of a literary work through the analysis of imagological approach to the study of literature. The literary meaning can be identified by means of the so-called intrinsic approach, i.e. using terminology characteristic for literature as such, or via terminological apparatus of other disciplines. Comparative literature has always been closer to extraliterary phenomena, for example situating literature to national, ethnic or political contexts. In the 20th century, it gave rise to imagology whose main aim is not to identify aesthetic value of the work, but to map stereotypes manifested in mental images of that which is my own and, on the other hand, the foreign, through literary discourse. Analysing some contemporary imagological works, the author points to the fact that their basic attribute lies in the de-ideologising and subversion of the created images.

Key words

comparative literature; imagology; mental image; stereotypes; extrinsic; intrinsic; national; ethnic

Život a kultúra jednotlivých etnických komunít je v súčasnosti veľkou témou svetovej literatúry, vychádzajúcou najmä z faktu, že mnohé tzv. národné literatúry sú v skutočnosti komplexom literatúr viacerých národnostných menších tvoriacich jeden kultúrny celok. Je to tak nielen v Európe, kde národnostným a etnickým akcentom predchádzal vznik národných literatúr ako dôsledok najmä herderovských názorov zdôrazňujúcich prirodzené právo národov na svoju vlastnú národne orientovanú kultúrnu existenciu, ale aj v USA, kde sa koncept národa chápe ako politické súžitie nevyhnutne sprevádzané silnou demokratizáciou, v zmysle jednak popularizácie, ale aj politizácie kultúry, čo tvorí ideálny priestor pre zvýšené prerokovanie etnického a ideologického v literatúre.

Tento trend sa nemohol vyhnúť ani slovenskému literárnovednému kontextu. Vidíme to nielen na silnom zázemí komparatívneho skúmania (Ďurišin,¹ Koprda,² Gáfrič, Vajdová³), ale aj v silnejúcom imagologickom diskurze, ktorého posledným príkladom je zbierka štúdií pod názvom *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*.⁴ Odborníka, ktorý sa orientuje v súčasnej literatúre a kultúre, ale aj politike, zvýšená intenzita výskumov na báze imagológie nemôže prekvapiť, pretože súčasná doba je dobou hľadania a boja o rôzne druhy identít, osobné, regionálne, národné, nadnárodné, etnické. Takéto snahy a hľadania nachádzame zákonite aj v literárnej vede, a to aj vo viacerých iných prístupoch k štúdiu literatúry. Napríklad jedno z významných súčasných smerovaní v literárnej kritike (aj teórii) je postkoloniálny prístup, ktorý svoje tematické parametre situuje do protikladu Západ – Východ, s premietnutím na opozíciu kolonizovaní – kolonizátori, prostredníctvom ktorej porovnáva identity vychádzajúce z dvoch rozdielnych svetov, dvoch protichodných životných pocitov či pohľadov na kultúrne alebo literárne artefakty. Komparácia identít sa tu využíva na zapojenie literatúry do širšieho spoločensko-politicko-ideologického spektra. Napriek prevládajúcemu jazyku hybridity, multikulturalizmu a globalizmu, postkoloniálne štúdiá sú v oblasti literatúry primárne determinované snahou o dosiahnutie určitej inštitucionalizovanej kultúrnej samostatnosti voči koloniálnym centram na báze priestorovej a kultúrno-jazykovej, ale aj národnej a etnickej. Možno povedať, že literatúra tu slúži tomu, čomu slúžila v Európe v 19. storočí, keď „literatúra a literárna veda nadobudli politické odôvodnenie, ako aj spoločenskú a akademickú prestíž tým, že sa stali strážcom národnej duše“⁵.

- 1 Porov. ĎURIŠIN, Dionýz: *Problémy literárnej komparatistiky*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967; ĎURIŠIN, Dionýz: *Teória literárnej komparatistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975; ĎURIŠIN, Dionýz: *Theory of Interliterary Process*. Trans. Jessie Kocmanová and Zdenek Pistek. Bratislava: Slovak Academy of Sciences, 1989.
- 2 Porov. KOPRDA, Pavol: *Medziliterárny proces VI. Teórie medziliterárnosti 20. storočia I*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2009; KOPRDA, Pavol, a kol.: *Medziliterárny proces VII. Teórie medziliterárnosti 20. storočia II*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010.
- 3 VAJDOVÁ, Libuša – GÁFRIK, Róbert (eds.): *New Imagined Communities: Identity Making in Eastern and South-Eastern Europe*. Bratislava: Kalligram, Ústav svetovej literatúry SAV, 2010.
- 4 ZELENKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018.
- 5 CORNIS-POPE, Marcel – NEUBAUER, John: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. Volume III: The Making and Remaking of Literary Institutions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004; do SJ preložil A. P.

Okrem národnej identity však literárna veda, najmä na Západe, skúma aj iné oblasti, ktorými sa ľudia identifikujú voči svojmu okoliu. Do svojej *Introducing Criticism at the 21st Century*⁶ Julian Wolfreys napr. zaraduje články autorov analyzujúcich diasporickú, rodovú a transrodovú identitu, ako aj identitu rasovú a feministickú. Prirodzene, otázky identity nie sú v literárnej vede 21. storočia pertraktované len takýmto priamym tematickým záberom, ale objavujú sa aj prostredníctvom iných diskurzov, ktoré významným spôsobom determinujú podložie súčasného života. Jedným z najsilnejších vplyvov na literárnu vedu je v tomto zmysle zvýšená digitalizácia súkromného a verejného priestoru, zasahujúca aj do výsostných sfér netechnologických humanitných vied. Tak napr. Ostrowicki⁷ charakterizuje elektronické prostredie ako sféru bytia, prisudzuje mu existenčný status. Otázka identity v prostredí tvorenom elektronickými javmi podľa neho nadobúda úplne inú dimenziu ako všetko to, čo sme doteraz poznali.

Napriek všetkým uvedeným „novotám“, dominujúcim najmä v priestore na západ od nás, náš vlastný, stredoeurópsky priestor stále najvýraznejšie definuje svoju identitu prostredníctvom príslušnosti k jednotlivým národným a národnostným celkom. Príčinou sú v prvom rade dejiny dlhého a komplikovaného spolunažívania v tomto priestore a v neposlednom rade aj fakt, že Európska únia samotná je napriek svojej proklamovanej nadnárodnosti primárne spoločenstvom národných štátov. Národné štáty stoja aj na počiatku vzniku komparatívnej literatúry, ktorá je priestorom, z ktorého sa postupne vykryštalizovala komparatívna imagológia ako relatívne samostatná disciplína literárneho porovnávania. Presadzovanie sa konceptu národného v imaginácii Európanov sa však začalo už podstatne skôr, v romantickom stotožnení krásna a dobrá s ľudovým, ak odhliadneme od samozrejmeho a nespochybniteľného faktu, že už „v antike patrilo porovnávanie textov k bežnej praxi práce s textom“.⁸ Pospolitý ľud ako nositeľ národných atribútov v neskoršom období stratil svoju dôležitosť na úkor abstraktnejších predstáv o národných hodnotách a vlastnostiach, národného charakteru, ktorý sa začal skúmať predovšetkým v spomínanej literárnej komparatistike. Nebudeme sa tu však venovať celým dejinám komparatívneho skúmania literatúry, ktoré sú príliš komplexné (prejavujúce sa prostredníctvom rôznych princípov porovnávania – od jednotlivých autorov, vplyvov, tém, cez koncept svetovej literatúry, na ktorého začiatku stál Goethe, pojem medziliterárnych spoločenstiev slovenského komparatistu Dionýza Ďurišina, univerzálnej, globálnej, či dokonca planetárnej literatúry⁹ etc.), ale skôr tej časti, ktorá výraznou mierou prispela k vzniku imagológie.

-
- 6 Porov. WOLFREYS, Julian: *Introducing Criticism at the 21st Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2002.
- 7 Porov. OSTROWICKI [AKA SIDEY MYOO], Michal: *The Metaphysics of Electronic Being*. In: CLCWeb: Comparative Literature and Culture 12. 3 (2010). Dostupné na internete: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1530>.
- 8 GÁFRIK, Róbert: *Literárna komparatistika*. In: Hyperlexikón literárnovedných pojmov. Ústav svetovej literatúry SAV. Dostupné na internete: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit//literarna-komparatistika>.
- 9 Porov. ELIAS, Amy J. – MORARU, Christian: *The Planetary Turn: Relationality and Geoaesthetics in the Twenty-First Century*. Northwestern University Press, 2015.

Pokiaľ porovnávanie (väčšinou národných) literatúr malo svoju už relatívne dlhú históriu, vznik imagológie môžeme podľa Zelenku zasadiť do konca „19. storočia po založení katedier komparatistiky na francúzskych univerzitách“.¹⁰ Jej ďalší vývin možno ohraničiť „prelomom 50.–60. rokov 20. storočia, keď politici Konrad Adenauer a Charles de Gaulle kládli symbolické základy európskej civilizácie, pre ktorú sa stalo kľúčovým prekonanie tradičnej nemecko-francúzskej rivality, resp. jej presun z politicko-ideologickej roviny do sféry intelektuálneho diskurzu“.¹¹ Tretiu etapu Zelenka vymedzuje začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia. Pokiaľ prvá etapa bola charakteristická ešte klasickými počiatocnými sondami do rôznych metodologických oblastí skúmania literatúry, ktorá samotná ešte nebola plne vydelená ako samostatný akademický diskurz, druhá etapa bola z hľadiska identifikácie imagologickej metódy kľúčovou a vyhranila sa najmä v spore o tvár literárnej komparatistiky ako takej. Tento spor sa do povedomia odbornej verejnosti dostal najmä ako spor medzi Reném Wellekom, americkým komparatistom českého pôvodu, ktorý sa zúčastňoval aj na stretnutiach Pražského lingvistického krúžku a po emigrácii do USA sa považoval taktiež za jedného z tzv. Nových kritikov, a neskôr bol zakladateľom literárnej komparatistiky na americkej univerzite Yale, a tzv. francúzskej školou. Vzhľadom na jeho zásadnosť určite nebude preháňaním, ak povieme, že to bol nielen spor o metodológiu porovnávacieho skúmania literatúry, ale aj o podstatu literárnovedného skúmania vo všeobecnosti. Pokiaľ Welles v duchu svojho štrukturalistického poňatia literárneho bádania, ako aj podstaty literárneho diela veľmi jasne proklamovanej v knihe *Theory of Literature*¹² bol zástancom tzv. intrinzického prístupu, francúzski komparatisti vychádzali z extrinzického pohľadu na literárnu vedu, t. j. nazerali na skúmanie literárneho diela prostredníctvom iných disciplín. Polemika bola ostrá a určite aj užitočná, aj keď pri spätnom pohľade možno povedať, že žiadna zo stránok sporu nemohla, alebo skôr nemala vyhrať, pretože len intenzívnejšie akcentovali jednu alebo druhú stránku komplexnosti literárneho procesu. Po rokoch na to Welles spomína takto: „Predniesol som referát, „Križa komparatívnej literatúry“, na kongrese v Chapel Hill, a tento referát bol všeobecne dezinterpretovaný ako útok na Francúzov. Namiesto toho to však bol polemický názor proti koncepcii komparatívnej literatúry, ako ju propagovali odborníci na Sorbonne, Baldensperger, ktorý v tom čase už bol v USA, mladší ľudia ako Carré, Van Tieghem a Guyar. Môj referát bol zle pochopený. Bolo to len odmietnutie ich metodológie, ktorá bola obmedzená vo svojom dôraze na čisto externé vzťahy, napríklad vplyv Goetheho. Francúzskym argumentom bolo, že jeho vplyv bol veľký vzhľadom na nezvyčajne hlboké porozumenie Goetheho a Nemecka vo Francúzsku.“¹³

Zdá sa, že nasledujúci vývin teórie literatúry sa viac priklonil na stranu Francúzov a posunul tieto prirodzené metodologické kontroverzie do extrémnejších polôh, v ktorých jednej časti bola prisúdená pozícia spiatočníctva, reakcionárstva a tej druhej napr.

10 ZELEŇKA, Miloš: *K teórii komparatistickej imagológie*. In: ZELEŇKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 8.

11 Tamže, s. 9.

12 Porov. WELLEK, René – WARREN, Austin: *Theory of Literature: A Seminal study of the nature and function of literature in all its contexts*. Peregrine Books, 1963.

13 Porov. DEMETZ, Peter: *Third Conversation with Rene Wellek*. In: *Cross Currents*, 1992, 11(1992), s. 84.

zásluhovosti za modernizáciu štúdia literatúry. Odhliadnuc napríklad od pochopiteľnej ideologickej nevráživosti tzv. Nových ľavičiarov v USA voči konzervatizmu Nových kritikov, je to viditeľné aj v metodologických polemikách štrukturalistov a postštrukturalistov, ktoré boli a sú taktiež vypäté. Predstavitelia postštrukturalistického diskurzu zvaného „teória“ napr. považovali Nových kritikov za konzervatívnych akademikov neschopných vidieť literatúru v širších súvislostiach a sústreďujúcich sa len na úzky jazykový priestor literárneho diela. Na druhej strane René Wellek považoval nové postštrukturalistické prístupy k štúdiu literatúry za jej ohrozenie.¹⁴ Jeden zo zakladateľov „imagológie“, Hugo Dyserinck, si zase myslel, že René Wellek „už viac neprispel k stabilizácii alebo dokonca ďalšiemu rozšíreniu alebo konsolidácii komparatívnej literatúry v Spojených štátoch alebo vo svete“,¹⁵ ba dokonca, že jeho „vplyv na rozvoj komparatizmu bol skôr deštruktívny“.¹⁶ Dyserinck šiel ešte ďalej a považoval komparatívnu literatúru za disciplínu, ktorá nevyužila sľubné možnosti na rozvoj takej literárnej vedy, ktorá by bola nezávislá a kultúrne neutrálna, „oslobodená od národných filologických väzieb, sformovaná z kombinácie medzinárodného porovnávania literatúr a výskumu medzinárodných literárnych a intelektuálnych vzťahov“.¹⁷

Práve na troskách komparatívnej literatúry vznikla podľa Dyserincka komparatívna imagológia, najmä zásluhou jeho aktivít, ako aj aktivít jeho spolupracovníkov na univerzite v Aachen, s veľkým extraliterárnym prísľubom.¹⁸ Extraliterárny prísľub je vlastne to, v čom spočíva podstata imagologického skúmania a prečo možno pochopiť nechuf štrukturalisticky orientovaných literárnych vedcov, pre ktorých je charakteristický textocentristický pohľad na literárne dielo, považovať takýto prístup za relevantný smer pri analýze literárneho diela. Pre imagológiu (ako aj pre iné extrinzické prístupy) totiž hlavným cieľom interpretácie nie je sústredenie sa na estetickú rovinu literárneho diela, generovanú komplexnosťou jeho jazykových štruktúr, ale na to, čo nám dielo hovorí o mimoliterárnych javoch.

Mimoliterárne javy reflektované prostredníctvom literárnych diel sú v jadre záujmu autorov už spomenutej publikácie *Imagológia ako výskum obrazov kultúry*. Cieľom autorov jednotlivých príspevkoch bolo poukázať na vznik a zobrazenie etnických stereotypov na základe obrazov iných (národov, národností, etnických a náboženských skupín) v niektorých majoritných alebo aj minoritných literatúrach stredoeurópskeho priestoru, teda v podstate na mimoliterárne javy reflektované, prípadne aj spoluvytvárané, umeleckými dielami. Takmer v žiadnej z jednotlivých štúdií nenachádzame analýzu diela alebo javu z hľadiska jeho estetickej hodnoty, ale v prvom rade z hľadiska jeho miesta vo vytváraní unikátneho kultúrno-historicko-politického kontextu. Miloš Zelenka, autor úvodnej štúdie situujúcej komparatívnu imagológiu do literárnovedného kontextu 20. storočia, poukazuje na túto jej dvojdomosť, keď hovorí, že „od 90. rokov 20. storočia až do súčasnosti sa

14 Porov. WELLEK, René: *The Attack on Literature and Other Essays*. The University of North Carolina Press, 1982.

15 DYSERINCK, Hugo: *Imagology and the Problem of Ethnic Identity*. In: *Intercultural Studies*, no. 1., 2003. Dostupné na internete: <http://www.interculturalstudies.org/ICS1/Dyserinck.shtml>, do SJ preložil AP.

16 Tamže, do SJ preložil A. P.

17 Tamže, do SJ preložil A. P.

18 Tamže.

imagológia vyvíja dvoma smermi: smerom k literárnej vede a ku komparatívnemu štúdiu slovesných textov a smerom k antropologickej analýze dejín mentalít.¹⁹ Inými slovami by bolo možné povedať, že v podstate pokračuje v tom, čo bolo pre ňu charakteristické počas celého obdobia svojej existencie, v zasadzovaní literatúry do širšieho spoločenského kontextu, čím však nenadobúda „význam iba pre porovnávaciu literárnu vedu, ale aj pre iné oblasti, ako politika, sociológia, psychológia“.²⁰ Vlastnosť, ktorou sa však imagológia odlišuje od iných postštrukturalistických prístupov, je to, že k obrazom iného alebo cudzieho v literárnych diskurzoch neprístupuje s cieľom fixovať tieto predstavy, ale ich relativizovať (čo sa už nedá povedať o postkoloniálnych štúdiách, ktoré sú ideologické skrz-naskrz), „teda jej hlavný význam spočíva v prekonávaní nacionalistických predstáv v spoločenských vedách o hodnotovej či estetickéj nadradenosti niektorých národov“.²¹

Ďalšie štúdie sú ako keby demonštráciou imagologickej metódy pri skúmaní rôznych javov stredoeurópskeho kultúrneho a politického priestoru. Tibor Žilka napríklad vo svojej štúdií *Etnicita ako prostriedok stereotypizácie (literárnych postáv)*²² odкрýva stereotypné vykresľovanie postáv, na báze svoj – cudzí v slovenskej aj maďarskej próze. V mnohých románoch totiž predstavitelia toho druhého národa boli väčšinou charakterizovaní negatívne, t. j. autori ich obdarili negatívnymi stereotypnými obrazmi kolujúcimi v kolektívnej predstavivosti svojho vlastného národa – Maďari ako satirické alebo kruté postavy, maďarské ženy ako temperamentné až erotizujúce typy, prípadne Maďari ako predstavitelia moci v slovenských dielach²³ a na druhej strane Slováci ako reprezentanti čistoty a neskazenosti ľudu, prípadne humorné, tragické alebo manipulované postavy.²⁴ Na podobnú stereotypizáciu slovenských literárnych postáv poukazuje vo svojej štúdií aj Anna Zelenková prostredníctvom analýzy toposu drotára, teda zrejme jedného z najcharakteristickejších popularizujúcich obrazov slovenskosti v 19. storočí.²⁵ V oboch prípadoch tieto obrazy obsahujú veľkú mieru fiktívnosti, čím sa vlastne dostávame na výsostné teritórium imagologických snažení – k snahám o odideologizovanie takýchto „heteroimages“.

Odideologizovanie a subverzívnosť imagologického pertraktovania národných a národnostných stereotypov možno veľmi účinne dosiahnuť aj humorom, iróniou a satirou. Peter Káša v článku *Akí sme Rusíni? (Obrazy a stereotypy v tvorbe Štefana Suchého)* prostredníctvom analýzy diela rusínskeho autora Štefana Suchého dospieva k zisteniu, „že osudom Rusínov bola kedysi ďaleká Amerika, neskôr bližšie Čechy a dnes stačí už len Žilina ‘za hum-

19 ZELENKA, Miloš: Op. cit., s. 11.

20 Tamže, s. 14.

21 Tamže, s. 12.

22 ŽILKA, Tibor: *Etnicita ako prostriedok stereotypizácie (literárnych postáv)*. In: ZELENKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 17–27.

23 Tamže, s. 19.

24 Tamže, s. 23–24.

25 ZELENKOVÁ, Anna: *K imagologickej reflexii toposu drotára v libretách J. K. Chmelenského a K. Želenského („obraz suseda“ v česko-slovenských kultúrnych vzťahoch 19. storočia)*. In: ZELENKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 37–44.

nami' ako 'slovenský Jeruzalem'²⁶. Aj keď základným zámerom autora je tu identifikácia stereotypizácie „auto- a heteroimages“ tejto východoslovenskej etnickej skupiny (autor tu naráža na zvýšenú intenzitu vysťahovalectva za prácou do USA v porovnaní s ostatnými slovenskými regiónmi, čo bolo zase spôsobené väčšou chudobou na východnom Slovensku, ako aj na historicky bližší vzťah „východniarov“ v bývalom Československu k Prahe, než k Bratislave), nevyhýba sa ani náznakom estetického hodnotenia niektorých diel.

Veľmi frekventovaným objektom stereotypizácie boli (v určitom zmysle aj stále sú) v stredoeurópskom priestore Židia, ktorým sa prisudzoval škodlivý vplyv na slovenský pospolitý ľud. Ján Gallik v štúdiu nazvanej *Formovanie stereotypného pohľadu na Židov v slovenskej tlači*²⁷ napríklad poukazuje na to, že Židom sa vyčítalo okrem tradičnej podpory alkoholizmu v dedinských krčmách a s tým spojenou úžerou aj nedostatok lojality k slovenskému národu, najmä v medzivojnovom období po vzniku Československej republiky, a prepojenie „židovstva s maďarským živlom“.²⁸ Gallik ďalej tvrdí, že práve „analýza užítých predstáv o iných (kategorizácia etnických skupín) [nám môže] prostredníctvom umeleckého diskurzu prispieť nielen k identifikácii koreňov heterostereotypov, ale najmä k prekonávaniu negatívnych – často paušalizovaných – mentálnych obrazov v širšom spoločenskom povedomí, pretože je to dôležité nielen z hľadiska prebiehajúcich stredoeurópskych integračných úsilí a aktívneho pôsobenia proti predsudkom či etnickej diskriminácii, ale vôbec v uvedomení si faktu, že pokiaľ sa nezahojí priepasť medzi židmi, kresťanmi a moslimami, tak neprekonáme beznádejné, mŕtve body egoistického ľudského myslenia a logiky“.²⁹

Imagológia bezpochyby ponúka viac príkladov analýzy kultúrnych, politických, národných, národnostných alebo etnických javov nielen v problematických obdobiach, napr. v období tzv. Slovenského štátu, ale nachádzame v nej potenciál osloviť aj dnešok s jeho multikultúrnymi tendenciami. Tak napríklad Gabriella Petres Csizmadia pozerá na národnú identitu cez prizmu minulosti aj súčasnosti, prostredníctvom úzko regionálnych determinantov, ako aj z hľadiska presahujúceho stredoeurópske hodnoty, napr. keď v súvislosti s analyzovaným románom zdôrazňuje mnohorozmernosť životného pocitu hlavnej hrdinky Petry, teda dievčiny „so slovenským pasom [ktorá] odpovedá na anglické otázky po maďarsky“.³⁰ Hlavným cieľom, na ktorý sa Csizmadia snaží pravdepodobne poukázať, je fakt, že príslušnosť k určitému celku má nielen svoju pragmatickú stránku, ale je to aj otázka bytia, teda sebaidentifikácie na ontologickej báze.

Všetky uvedené príklady imagologických analýz sú určite ilustráciou mnohorozmerosti literárneho procesu, a teda aj komplexnosti významu literárneho diela. Aj keď

26 KÁŠA, Peter: *Akí sme Rusíni? (Obrazy a stereotypy v tvorbe Štefana Suchého)*. In: ZELENKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 29–36.

27 GALLIK, Ján: *Formovanie stereotypného pohľadu na Židov v slovenskej tlači*. In: ZELENKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 73–86.

28 Tamže, s. 76.

29 Tamže, s. 84–85.

30 CSIZMADIA, Gabriella Petres: *Skúsenosť cudzoty v románe Kataríny Durica Milovaľ po slovensky*. In: ZELENKA, Miloš – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 67.

ideologická a politická angažovanosť v literatúre bola a je často na úkor jej estetickej hodnoty, nemožno ju a priori odmietajúť, pretože okrem potenciálneho podriadenia národnému alebo etnickému princípu je v nej aj rozmer ukotvenia v realite životnej situácie, pragmatickosti a pravdy, ktorý v univerzalistickej estetike veľa krát chýba. Literárna veda si nemôže dovoliť ignorovať tento pragmatický rozmer, pretože je mierou jej relevantnosti a kultúrotvornej funkcie. Akákoľvek krajina pozostávajúca z rôznorodých etnických komunít nemôže nemať „multietnickú“ literatúru a nereflektovať na emancipačné impulzy týchto menších zložiek väčšieho kultúrneho celku. Napriek tomu je však potrebné zdôrazniť aj to, že ak tento, povedané s Wellekom, extrinzický kontext v literárnej vede hypertrofuje, dostávame sa do situácie, keď literatúra je skutočne ohrozená ideologickým didaktizmom. Nie je to však nevyhnutne prípad všetkých imagologických interpretácií. Najmä ak ich autori nevychádzajú z dopredu definovaných stanovísk, ako sa to deje napríklad v súčasnej silne ideologizujúcej západnej literárnej vede, ale snažia sa skôr naplniť tú podstatnejšiu charakteristiku imagologického skúmania, t. j. jej relativizujúci impulz smerujúci k subverzii ideológie (vrátane tej estetickej, na ktorú svojho času upozornil Paul de Man³¹) a k naplneniu určitých univerzálnych ambícií literatúry.*

prof. PhDr. Anton Pokrivčák, PhD.

Katedra anglického jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Priemyselná 4, 918 43 Trnava, Slovensko
anton.pokrivcak@truni.sk

31 Porov. DE MAN, Paul: *Aesthetic Ideology*. University of Minnesota Press, 1996.

* Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0799/18 Národnej literatúry v epoche globalizácie (vznik a vývin americko-slovenskej literárnej a kultúrnej identity).